

Teadustöö ja muuseumid

Pille Runnel

ERMi aastaraamatu käesolev number (kd 64, nr 1) keskendub teadustööle peamiselt Eesti, aga ka Põhjamaade muuseumides. Kuigi muuseumide teadustöö ja muuseumidel põhinev uurimistöö ei ole olemuslikult midagi eripärast, on neil siiski üks esiletõusev omadus: muuseumides tehtava teadustöö publikuks on akadeemilise ja erialase avalikkuse kõrval ka tavapublik.

Lisaks tavapärastele uurimis-
teemadele humanitaar- ja kunsti-

teadustest loodus- ja reaalteadusteni on muuseumides esindatud ka tegevused, kus need distsipliinid põimuvad muuseumitööga, aidates teineteist vastastikku täiendada. Teadustöö võib toetada, informeerida või luua aluse teistele tegevustele. Kui erialases ringis ei ole vaja selgitada, et teemadesse süvenenud näituste või kvaliteetsete muuseumikogude eelduseks on alati see, et nende kujunemine ja hilisem täiendamine lähtub ühe või teise teadusvaldkonna põhimõtetest, siis järjest mitmekülgsemad rolle täitva muuseumiorganisatsiooni sees, rääkimata tavalisest muuseumipublikust, ei ole see enam enesestmõistetav. Veelgi enam – viimaste aastate trendid on toonud kaasa muuseumi enda mõiste hajumise ja laiema kasutuse. Nii võib külastaja leida end kvaliteetses kultuuripärandi tutvustamisega tegelevas paigas, mille nimes sisalduv mõiste 'muuseum' ei viita sellele, et asutus ise ei tee ei uurimistööd ega hoia ja säilita kultuuripärandit, vaid on keskendunud kultuuripärandil põhineva teenuse (elamuslik

ja meelelahutuslik või infopakumise ja haridusliku kallakuga) osutamisele.

Käesoleva numbri sissejuhatuses on neil teemadel põhjust peatuda esmajoones selleks, et ärgitada lugema alljärgnevaid artikleid ka nende dilemmade valguses. Artiklid arutlevad muuseumis tehtava teadustöö erinevate aspektide üle ning analüüsivad muuseumiproduktiooni eesotsas näitustega. Kuigi peamine uurimisobjekt on Eesti Rahva Muuseum, esindab see ka teisi kompleksseid, juba algupäraselt paljude funktsioonidega muuseumiorganisatsioone, mis lisandunud rollide ja väljakutsete tõttu on muutunud veelgi keerukamaks, pakkudes seejuures järjest kvaliteetsemaid ja huvitavamaid kultuuripärandi kasutamise ja kogemise võimalusi.

Anu Kannike ja Ester Bardone võtavad artiklis „Toidupärandil põhinev arenduskoostöö: Eesti Rahva Muuseumi projekti kogemus“ kokku 2017.–2019. aastail Eesti Rahva Muuseumis ellu viidud toidukultuuri uuringu. See keskendus

ajaloolise toidukultuuri tõlgendustele ja toidupärandile (Bardone ja Kannike 2021; Bardone jt 2021) ning selles oli oluline roll toidupärandit vahendava muuseumi ja pärandiuurijate koostööl avaliku ja erasektori esindajatega. Koostöös rakendati kaasava museoloogia põhimõtteid: uurijad pakkusid teistele osapooltele muuseumikogudest lähtuvaid teadmisi ning muuseum püüdis ürituste ja jooksva suhtluse toel ärgitada temaatilisi arutelusid ja toidupärandi erinevaid tõlgendusi.

Tagasivaateline artikkel toob välja pärandistamise protsessis avalduvaid ulatuslikumaid probleeme, mis mõningal määral tulid ilmsiks ka käsitletavas uuringus. Näiteks lähtus koostööpartneri motivatsioon ühel juhul eeskätt projektipõhise arendustöö vajadustest, sealhulgas turunduslikest eesmärkidest. Selle kogemuse valguses leiavad Kannike ja Bardone, et kultuuripärandiga seotud teadmised ja pärandistamise protsesside mõistmine peaks turismisektoris pälvima enam tähelepanu.

Autorid küsivad, kas ei tuleks arutleda ka selle üle, kas paljud vähesel „pärandikirjaoskusel“ põhinevad ettevõtmised devalveerivad lõpuks toidupärandi mõistet, diskrediteerides nii ka ajaloolise toidupärandi kaalutletud vahendamise tegelevaid ettevõtjaid.

Erinevate huvide ja vajaduste tasakaalustamine projektis on hea näide sellest, kuidas rakendub praktikas üleskutse teadust muude eluvaldkondadega paremini integreerida. Teaduse ja ühiskonna üksteisele lähendamine on Eesti teaduspoliitika üks olulisi eesmärke, sooviga suurendada teaduse ja innovatsiooni mõju. Suuresti on need eesmärgid sõnastatud teadusmahuka ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimelise ettevõtluskeskkonna kujundamiseks, kuid laiemalt on valdkondade ühise toimimise eesmärgiks ühiskonna üldise heaolu suurendamine. Kultuuripärandile keskenduva uurimistöo eksperimentaalne koostöö kultuuripärandit rakendavate väikeettevõtjate ja avaliku sektoriga oli viis vastata teadus- ja arendustegevuse prioriteetidele. Koostöö

näitas, et selle vormid, osapoolte rollid, aga ka vastastikused ootused ja vajadused pole kaugeltki selged ja selline, pärändirakenduslik koostöö on kõigile osapooltele pigem katsetav. Ei avaliku ega ettevõtlussektori partnerid oska teadmuspõhist koostööd veel nii rakendada, et see toetaks nende tegevuse eesmärke. Parim lahendus sellises olukorras on kahtlemata ühistegevustega edasi minna ja kogemustest õppida.

Pille Pruulmann-Vengerfeldti, Giuseppina Addoli, Maria Engbergi, Åsa Harvard Maare ja Hassan Taheri artiklis analüüsitav juhtumiuuring on asetatud teadustöö väljakutsete konteksti, mida omakorda raamib küsimus eksperimenteerimise võimalikkusest ja võimalustest tänapäevases muuseumis. Teadusväljal toimub teadustöö tulemuse nõuetekohasuse hindamine ja defineerimine suhteliselt kitsa teadusparadigma keskselt. See tähendab muuhulgas, et igasugune mittetekstiline uurimistöö kipub olema marginaalne. Marginaalsus puudutab

ka näituste vormis esitatud teadustöö tulemusi, mida käsitletakse pigem teaduskommunikatsiooni või teaduse populariseerimisena, st teadustöö aspektina, mis ei loo iseseisvalt uut teadmust. Sellistel tingimustel on muuseumidel end teadusasutuste konkurentsisis keeruline tõestada, kuna akrediteerimisele kuuluva „akadeemiliselt salongikõlbliku“ teaduse kõrval, või õigemini eel, tuleb valmis teha ka näitused. Autorite töö asetub uurimissuunda, mida viimastel aastatel on arendanud Norra Tehnikamuuseumi kuraator Henrik Treimo (2021). Ühest küljest on ta püüdnud süstematiseerida näituse tegemist kui teaduslikku protsessi, teisalt aga pakkuda välja muuseumi konteksti unikaalselt sobivat teadustöö meetodit, mis lähtub asjast (esemest)¹, mille ümber konteksti taasluues on võimalik tuua välja uusi avastusi, jutustada lugusid või avardada protsessis osalejate teadmisi. Muuseumieseme ümber saab

¹ *Ting e thing – tingensmethod*

koondada võrgustiku inimestest, kellel on asja kohta olulisi teadmisi, mis omavahel uutel viisidel suhestuda saavad.

Mis sünnib aga siis, kui külastaja on ka uurimistöö/kuraatoritöö tegija ja tulemuste esitaja? ERMi püsinäituse „Kohtumised“ osaks on ka näitusesaal „Tee ise näitus“ ehk suupärasemalt öeldes osalussaal. Sellise näituseformaadi muuseumi põhitegevuste hulka integreerimisele eelnes mitmeid aastaid näitustega seotud koostööeksperimente nii ERMi näituselaboris kui iseseisvate väiksemate aktsioonidega. Pille Runneli, Agnes Aljase ja Jaanika Jaanitsa artikli eesmärgiks on uurida osalussaaliga seotud mitteprofessionaalidest kuraatorite ja kujundajate näituseloomepraktikaid. Artikkel vaatab muuseumi ja külastajate suhteid külastajatest lähtuvalt, uurides, mida kogevad ja mida saavad muuseumist need külastajad, kes astuvad lühemast tavakülastusest mitu sammu edasi ja panustavad muuseumi oma ideede, teadmiste ja tööga pikema perioodi – päevade, nädalate

või isegi kuude jooksul. Peale kümnet aastat külastajaosalusega seotud tegevusi ERMis on võimalik küsida, kui paindlik, jätkusuutlik ja põhjendatud on külastajate näituseideedel ja kureerimistegevusel põhineva nn osalusnäituse formaat. Tõstame osalusnäitusega seotud aspektidest käesolevas uurimuses esile kaks valdkonda: näituseloome kui transformatiivse õppimise protsessi ja näituste tegemise kui kodanikuteadusliku praktika.

Selline koostöö ei asetu päris selgelt kodanikuteaduse mudelisse, aga need printsiibid ja eriti konkreetsete metodoloogiad on olnud sõnastatud pigem lähtuvalt loodusteaduste valdkonnas kujunenud koostöö vormidest. Viimastel aastatel on mõiste kasutamine laienenud ka teistesse uurimisvaldkondadesse. Kodanikuteadust tuleks mõista laialt – nii et see katab erinevaid osaluse vorme ja määrasid. Kui vaadata näituse tegemist ühe uurimistöö vormina, seisab see lähedal sellisele koostööle, mis ei ole ühelgi juhul

määratletud lähtudes oodatavast kasust professionaalsetele koostööpartneritele. Selle asemel valitseb teadmiste päritolu ja jagamise osas pigem sümmeetria, kus ekspertide teadmine võib, aga ei pruugi leida kohta kogemuslike või huvipõhiselt kogutud ja saadud teadmiste kõrval. Teadmiste kogumine, analüüsimine ja esitamine on sellises näitusesaaliga seotud koostöös protsess, mis on kõike muud kui selge, lineaarne ja mängureeglitega määratletud. Selles protsessis saab korraga kokku mitu asja: see on ühtaegu uurimistöö, loometegevus, aga ka õppimise vorm, mida oleme kirjeldanud transformatiivse õppimise mõiste kaudu.

Osalussaali toimimisviise analüüsid on aga oluline seegi, et kodanikuteadus ei ole ERMis kunagi olnud sõnastatud näitusepõhise osaluse ühe põhimõttena, kuigi mitmed saaliga seotud projektid põhinevad osalusviisidel, mida nii kodanikuteaduse uuringutes kui ka valdkondlikke poliitikaid käsitlevas kirjanduses tuuakse välja

kodanikuteaduse põhimõtetena:

(1) dialoog, (2) kaasamine ja (3) teadmiste koosloome (Pierroux 2020). Edaspidi vajab põhjalikumat arutelu see, kes on niisuguste projektide kasusaajad ja millised huvid on projektide puhul mängus. Pierroux juhib tähelepanu ka sellele, et eriti kultuuripärandi valdkonnas tuleb kodanikuteaduslikest lähenemisviisidest rääkides olla ettevaatlik – eriti, kui tegu on osaga demokratiseerumise diskursusest – viidates vajadusele luua distsipliinideülene raamistik, mis võimaldaks nii institutsioonidel kui ka osalejatel (kodanikel) määratleda, hinnata ja väljendada kodanikuprojektide demokraatlikke aspekte kriitilisemal ja refleksiivsemal viisil (samas).

Eeltoodud artiklid tegelevad juhtumiuuringute varal ka muuseumiteaduse küsimustega, sealhulgas sellega, kellele on uurimistöo suunatud. Kellele me uurimistöös saadud teadmisi vahendame ja millises vormis? Kellele me kirjutame ning kui avatud või suletud on neis käsitlustes pärandi tõlgendused? See

on teaduse tekstiliste ja mittetekstiliste representatsioonide vaheliste seoste küsimus, mis ei kehti mõistagi vaid muuseumides tehtava uurimistöö kohta, vaid puudutab laiemalt sotsiaal- ja humanitaarteadusi ja loovuurimust. Kui nende teadusalade professionaliseerumise perioodil oli Euroopas ja lääneriikides uurimistulemuste kujuteldavaks auditooriumiks keskmisest haritum, liberaalse maailmavaatega lugeja, siis praegu valitseb olukord, kus uurimistöö väljund võib üheaegselt olla suunatud väga erinevale publikule või lugejaskonnale. Akadeemilist uurimistööd iseloomustab ühelt poolt tugev teadustöö valideerimisviiside formaliseerimine ja kvaliteedihindamise nõuete üha spetsiifilisemaks muutumine. Selles protsessis osalemine ning teadustöö väljundite kohane esitamine nõuab juba teaduskorralduslikke eriteadmisi. Teisalt tunnetavad uurijad kasvavat vajadust leida teadustöö vahendamiseks sobivaid keeli ja väljendusvorme, sest teadustöö auditooriumiks (või nagu eespool

viidatud, uurimistöös ja selle väljundite loomises osalejaks) võib olla ka erialase ettevalmistuseta publik. Nagu ütles antropoloog Anna Tsing arutelus, mis järgnes tema Munro loengule (Tsing 2021), on teadlaste ülesanne tänapäeval püüda töötada „läbi erinevate auditooriumide“, ehk teisisõnu, mitte teada ette lõppsihti ja -tulemust, vaid alustada tööd punktist, kus töö adressaati ei olegi vaikumisi fikseeritud. See kehtib ka akadeemilise teksti puhul. See tähendab ühtlasi, et teadlastel tuleb otsida teisi väljendusviise, aga ka teisi töötamise vorme.

Kas uurimuse sihtrühm või uurimistööst osa võtnu saab tutvuda valmis tekstiga, või on ta kaasatud uurimistöö erinevatesse etappidesse? Humanitaarteadustes tunnetatakse, et kuigi on uurimusi ja tekste, mille adressaadiks ja dialoogipartneriks on piiritletud teadlaskond mõnel kitsamal uurimisalal, on ka selliseid teemasid ja uurimusi, mille puhul peaks uurimisprotsessi olema kaasatud publik.

Uurimistöö ei saa olla eraldatud klaasvitriini, vaid peab võtma mitmesuguseid vorme, et kõnetada erinevat publikut. Siin on muuseum oma mitmekesiste väljendusvahendite ja tööprotsessidega strateegilises rollis: muuseum on koht, kus peaks olema võimalik uurida ja katsetada, millised on teadustöö tegemise ja selle tulemuste väljendamise viisid, kes on adreassaadid ja kuidas tagada (ja näidata) nii tekstilise kui ka muudes vormides teostatud uurimistöö kvaliteeti.

Üks, mida saab muuseumis toimuvale uurimistööle ette heita, on empiirilisus ja kirjeldav käsitluslaad. Selle vältimise taga on hirm jääda positivistlikuks, ehk teisisõnu, mittemidagiütlevaks. „Kuid iga kirjeldus on juba olemuslikult teoreetiline,“ ütleb Anna Tsing (2021), kes leiab näiteks, et tema enda uurimisvaldkond – antropoloogia – peaks pöörduma tagasi oma esialgse ülesande juurde: vaadata, näha ja kirjeldada, olla osa uuritavatest protsessidest. See ei ole mitte teadusvaldkonna võimalus, vaid mandaat või kohustus. See, kes on sellises uurimuses

osaleja või kaasatava rollis, ei ole mitte protagonist, informant ega respondent, vaid hoopis uurija ise.

Teadussartikleid on käesolevas numbris kokku neli ja neid kõiki seob omakorda veel teinegi laiem küsimus väljendusvormidest ja -viisidest ning eksperimentaalsusest muuseumide kontekstis üldiselt. Juba 2007. aastal ilmunud kogumikus „Exhibition Experiments“ küsivad toimetajad ja eessõna autorid, kas eksperimentide peavoolustumine, s.o jõudmine harilikesse muuseumidesse, ja nende korratavus, teeb need ikka veel eksperimentaalseks (Macdonald ja Basu 2007). Kaasaegseid näitusepraktikaid ei saa võtta lihtsalt esitamise vahendina ja juba eksisteeriva, eelnevalt formuleeritud teadmise levitamise viisina. Seepärast on eksperimentaalsus, katsetamine, uurimis- ja väljendusviiside otsimine, näituse tegemise osa. Eksperimendi ülesandeks on siin näituse tegemise protsessi ja kontekstide nähtavaks muutmine. Nagu Macdonald ja Basu välja toovad, on Peter Weibel ja Bruno

Latour sellele viidanud kui 'performatiivsele pöördele' näitusepraktikates – näitust ei tajuta enam kui representatsiooni meediumi, vaid see on muutunud esitamise meediumiks. Siin saavad akadeemilise n-ö muuseumiteaduse ja näituste tegemise väljakutsed omavahel kokku (Macdonald ja Basu 2007: 2).

Käesoleva numbri viimaseks artikliks on Pille Runneli, Pille Pruulmann-Vengerfeldti ja Krista Lepiku uurimus „Miks on see eksponaat digitaalne? Digitaalsete eksponaatide dimensioonid muuseumiruumis“, mis analüüsib digieksponaate Eesti Rahva Muuseumi püsinäituse „Kohtumised“ näitel. ERMi püsiekspositsioonide arendamisel oli kuraatorite ja kujundajate meeskonnal suur vastutus: tuli luua igakülgset õnnestunud, külastajate kasutamiskogemusi toetav ekspositsioon, kasutades selleks unikaalseid, mittestandardseid lahendusi. See võimalus väljendas põhimõtet, et kaasaegsed näitusepraktikad peaksid olema alati üksiti ka eksperimentaalsed. Samal

ajal väljendas see harilikku olukorda – mahukad püsiekspositsioonid sünnivad alati institutsionaalses kontekstis, mitmete osapoolte koostöös ja nende teostamine vajab suurt eelarvet, pannes muuseumijuhtidele vastutuse selles osas, millisel määral eksperimenteerimist, katsetamist ja otsinguid heaks kiita.

Vastutus finantsiliselt mitte põruda on kindlasti mõjutanud ka seda, et digitaalsetel objektidel on näituseruumis vastuoluline roll – alates sellest, et neid peetakse tänapäevaste näituste kohustuslikuks, kuid vähe läbi mõeldud elemendiks (Runnel jt 2021), kuni selleni, et need muudetakse julgete otsuste toel strateegilisteks disainitööriistadeks näituse külastuskogemuse vormimisel. Artikkel vaatleb digitaalsete näituseeksponaatide potentsiaalset rolli Eesti Rahva Muuseumi püsinäituse „Kohtumised“ eksponaatide analüüsi näitel, pakkudes välja analüütilisi dimensioone, mida näituse loomisprotsessis strateegiliselt, ehkki mitte alati teadlikult

rakendatud on. Kui näituse tegemise käigus sõnastati nende eesmärgid ja kasutuspõhimõtteid eelkõige lähtudes teadmistest olemasoleva ja veel loodava sisu esitamise vajadusest, siis samas ei ole see parim viis digitaalsete eksponaatide eri omaduste suhete ja sünergiate ning erinevatest disainiotsustest tulenevate mõjude märkamisel ja mõistmisel.

Kasutatud kirjandus

- Bardone, Ester ja Anu Kannike. 2021. Negotiating food heritage interpretations: Experiences of a project at the Estonian National Museum. – *Journal of Ethnology and Folkloristics* 15 (2): 112–134.
- Kannike, Anu; Ester Bardone, Pille Runnel ja Karin Leivategija. 2021. Collaborative and contributory partnerships: A food heritage project at the Estonian National Museum. – *Museum Management and Curatorship* 36 (3): 303–317.
- MacDonald, Sharon ja Paul Basu. 2007. Introduction: Experiments in exhibition, ethnography, art, and science. – *Exhibition Experiments*, toim. S. MacDonald ja P. Basu. Blackwell Publishing, 1–24.
- Pierroux, Palmyre. 2020. Citizen science, citizen humanities. Relevance for museum research and practice. – *A History of Participation in Museums and Archives*, toim. P. Hetland, P. Pierroux ja L. Esborg. London: Routledge, 281–296. <https://doi.org/10.4324/9780429197536>.
- Runnel, Pille (toim.). 2014. *Osalus muuseumis*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Runnel, Pille; Pille Pruulmann-Vengerfeldt, ja Krista Lepik. 2021. Why is this exhibit digital? – Dimensions of digital exhibits in the museum space. – *Emerging Technologies and the Digital Transformation of Museums and Heritage Sites. First International Conference, RISE IMET 2021, Nicosia, Cyprus, June 2–4, 2021, Proceedings*, toim. Maria Shehade ja Theopisti Stylianou-Lambert. Communications in Computer and Information Science 1432. Switzerland: Springer, 47–60. DOI: 978-3-030-83647-4_4.
- Tsing, Anna. 2021. Munro Lecture: What Scale is the Anthropocene? 20.05.2021. School of Social and Political Science, University of Edinburgh.
- Treimo, Henrik. 2021. Sketches for a methodology on exhibition research. – *Exhibitions as Research. Experimental Methods in Museums*, toim. P. Bjerregaard. London: Routledge, 19–39.